

Nespoľahlivosť vo fikčnom a faktuálnom naratíve (Kontexty, diferencie, paralely) *

IVAN JANČOVIČ

Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

ABSTRAKT

Príspevok je zameraný na problematiku nespoľahlivosti naratívneho textu. Autor nadväzuje na naratologické práce, ktoré pokladajú fikčný a historický text za odlišné skupiny naratívov. Podstatný rozdiel možno identifikovať v oblasti referencie týchto textov aj na oboch základných rovinách obvyklého naratologického modelu analýzy – na rovine diskurzu i príbehu. V príspevku je súbor vzájomne prepojených rozdielov podávaný ako rozhranie dvoch odlišných kontextov „nespoľahlivosti“. Úvodzovky vyjadrujú názor, že nespoľahlivosť rozprávača (teoreticky rozpracovaná v súvislosti s fikčným naratívom) nemožno analogicky uplatniť pri analýze „nespoľahlivého rozprávania“ v historickom texte. Po stručnom zhrnutí paralelných aspektov naratívov sa autor príspevku sústreďuje na odôvodnenie rozdielnych režimov „nespoľahlivosti“ vrátane uprednostnenia vhodného pojmového inštrumentária.

KONTEXTY

Naratívne štruktúry sú rozpoznateľné v rôznych oblastiach ľudského života a využívajú rozličné znakové sústavy. Hoci tie nezanedbateľne ovplyvňujú tvorenie i recepciu naratívov, možno uvažovať o „gramatike príbehu“, zachytávajúcej spoločné črty výstavby narácie. Záujem o teoretické uchopenie tohto fenoménu akiste vyplýva z významnosti funkcie, ktorú v ľudskej kultúre plní: narativizácia je „uvádění amorfních a z podstaty nesouvislých jevů do souvislosti, která má příběhovou strukturu, a je tak pro člověka vnímatelná a srozumitelná“ (Müller, Šidák 2012, 342–343). V 20. storočí nadobudla narácia exponovanú pozíciu okrem iného aj v súvislosti s obratom k jazyku, keď do filozofie dejín prenikla idea o jazyku vnášajúcom poriadok a zmysel do amorfného sveta. Prispela k tomu i naratológia. Esej Rolanda Barthesa Diskurz histórie (Barthes 2007) je dodnes ukázkovým príkladom zvýznamnenia jazyka ako nástroja na vytváranie „efektu skutočnosti“, ktorý funguje rovnako v umeleckej próze i mimo nej, napríklad v textoch historikov. Barthesova zameranosť na jazyk ako dominantnú inštanciu, na neodstrániteľnosť znakovkej sprostredkovanosti skutočnosti, ho viedla predovšetkým k záujmu o to, „jak se to či ono v diskurzu historie označuje

* Štúdia vznikla v rámci riešenia grantu VEGA č. 1/0172/11 Naratívny realizmus a konštruktivizmus.

a v jakém zájmu“; preto „nechává stranou... otázku ,co se stalo?“, klade si otázku, jak se ,to‘ událo nebo děje v textu, diskurzu“ (Hrbata 2007, 813). Zdůraznenie moci jazyka umožnilo Barthesovi radikálne spochybníť predstavu o „kopírovaní skutočností“. Pre historiografiu má tento postoj ďalekosiahle dôsledky, pretože otriasa jej nárokom poskytovať objektívny výklad historických udalostí. Barthes v praxi historika namiesto spoľahlivej referencie o minulosti nachádza iba referenčnú ilúziu založenú na „efekte skutočností“, ktorá je vymedzená diskurzom. Historický a fikčný naratív sa tak dostávajú na jednu úroveň, pokiaľ ide o naratívnu štruktúru aj pokiaľ ide o jej hlavný účinok – produkovanie efektu skutočnosti.

Vo filozofii histórie je odstránenie opozície medzi historickým a fikčným textom spojené od 60. rokov minulého storočia najmä s prácami Haydena Whitea (najmä White 2011). Jeho argumentácia sa nie náhodou sústredila na odkrývanie základných naratívnych foriem, podľa Whitea využívaných v prácach historikov rovnako ako v dielach beletristov. Narácia začala úspešne konkurovať dovtedajším pokusom zabezpečiť histórii status vedeckosti. Louis O. Mink označil naratívnu formu za jeden z primárnych kognitívnych nástrojov, ktorý robí prúd skúsenosti zrozumiteľným, a pripomína, že v ostatných rokoch sa narácia vo filozofii histórie považuje za „typ vysvetlenia, ktorý nahrádza vedecké vysvetlenie konania a udalostí alebo vysvetlenie modelom pokrývajúceho zákona“ (Mink 2009, 68).

Záujem filozofov histórie o dovtedy neproblematicky prijímanú stránku písania o dejinách sa stal zdrojom početných metodologických diskusií.¹ Naratívna forma historikového textu prestala byť pre jednu (vnútorne diferencovanú) líniu teoretikov neutrálnym sprostredkovaním poznania: „Predovšetkým v súvislosti s autormi ako Mink, White a ich nasledovníkmi sa zvykne (vo filozofii histórie) hovoriť o obrate k jazyku. Títo autori otočili svoju pozornosť na formu historických prác, na jazykové prostriedky využívané v histórii a na podobnosti medzi históriou a literatúrou, najmä čo sa týka naratívnej štruktúry používanej pri prezentácii“ (Zeľaňák 2011, 13–14). Naopak, naratívnu štruktúru začali vysvetľovať ako prostriedok konštruovania obrazu histórie, do ktorého je vtlačená intencia jeho pôvodcu a ktorý je vytváraný prostriedkami a postupmi blízkymi tvorbe beletristického diela. Rozhranie medzi fikčným a faktúalnym naratívom sa oslabilo, prípadne úplne odstránilo, a naratologické inštrumentárium vytvorené na skúmanie umeleckého textu čakal test použiteľnosti na omnoho širšom, no i obťažnejšom výskumnom poli. Na margo bohatej interdisciplinárnej diskusie, ktorá sa v ostatných desaťročiach rozvinula okolo fikčného a nefikčného naratívu, je užitočné uviesť konštatovanie Dorrit Cohnovej, že

v probíhající debatě o fikčnosti byla naratologie dosud do značné míry opomíjena. V drtivé většine případů se hranice mezi fikčními a nefikčními oblastmi vyprávění stanovovaly a rušily, obnovovaly a znovu smazávaly na různém základě – logickém, ontologickém, fenomenologickém, pragmatickém, dekonstruktivistickém, sémantickém či na základě teorie řečových aktů –, aniž by byl na pomoc přizván obor, který nehlouběji pronikl do podstaty samotného naratívu (Cohnová 2009, 138).

Ako autorka dodáva, ani samotní literárni teoretici si s ohraničením svojho výskumného poľa privedľa starostí nerobili a klasické naratologické štúdie svojou „širokodechou poetikou“ vzbudzujú presvedčenie, že konvencie, štruktúralne typy

a diskurzívne spôsoby, ktoré rozlišujú, platia rovnako v oblasti fikcie aj mimo nej (139).

Katégoria nespoľahlivosti rozprávania, teoreticky rozpracovaná v súvislosti s fikčnými textami, sa tentoraz nachádza v rovnakej situácii: z oblasti svojho „pôvodného určenia“ sa vydá na obhliadku nie celkom neznámych, ale stále nezmapovaných území, v tomto prípade ohraničených oblasťou historického naratívu. Interdisciplinárne uvažovanie o nespoľahlivosti predstavuje pre naratológiu ďalšiu možnosť overiť svoje pojmové nástroje v širšom kontexte, pomenovať prípadné úpravy v teoretickom vymedzovaní termínu a prispieť tak do spomenutej diskusie o podstate fikčnosti, o zachovávaní či stieraní hraníc medzi fikciou a nefikciou (odlíšenie fikčný – nefikčný naratív je založené na rozdiel nereferečný – referenčný naratív; porov. Cohnová 2009, 14–31). Opodstatnenie tohto zámeru je založené na jednoduchej otázke: ak má naratív spoločnú podstatu,² jestvuje model naratologickej analýzy, ktorý je (napriek prípadným špecifikám fikčných a nefikčných textov) využiteľný pri výskume takto univerzálne ponímaného naratívu? Na aktuálnosť problému poukázal aj Tomáš Kubíček, keď konštatoval, že po vypracúvaní komplexných modelov rozprávacích situácií je v súčasnej naratológii zrejmy záujem o prieskum medziodborových hraníc; záujem o naratív možno ponímať široko ako záujem o „zpusob konstrukce narativního světa“ (Kubíček 2007, 102).

Zámer interdisciplinárne preskúmať nespoľahlivosť narácie naprieč oblasťami jej výskytu, teda aj za hranicami umeleckej literatúry, je do značnej miery motivovaný práve literárnovedným výskumom – najmä od 60. rokov minulého storočia sa nespoľahlivosť rozprávania, osobitne rozprávača, stala príťažlivou a rozpracúvanou problematikou literárnej teórie. Nespoľahlivosť vo významoch, ktoré sú obvyklé v jej literárnovednom ponímaní, predpokladá základné zložky fikčného naratívu, predovšetkým rozprávača a príbeh, prostredníctvom ktorých možno rozpoznať sémantické signály vyvolávajúce vo významovom dianí isté špecifické posuny. Pokus o konceptualizáciu nespoľahlivosti v nefikčnom textovom poli sa musí vyrovnávať s viacerými odlišnosťami, ktoré sú v oboch triedach textov napriek ich spoločnej naratívnej štruktúre zrejme. Prvotná komplikácia vyplýva z absencie textových entít kompatibilných s entitami fikčných naratívov (rozprávač, postavy). Zásadný rozdiel v samotnej podstate nespoľahlivosti však spočíva v inom aspekte znakového kódovania naratívov – v odlišných druhoch referencie fikčného a faktúálneho naratívu.

Problém nespoľahlivosti – žiada sa už doplniť nespoľahlivosti *čoho?* – súvisí aj s ďalšími diferenciami na jednotlivých úrovniach naratologickeho modelu analýzy, ktoré tentoraz ostanú bokom. Pretože zastávame stanovisko, že hranica medzi fikciou a jej opakom má zmysel napriek vzájomným prienikom, sústredíme sa na kľúčový rozdiel v referenčnom režime fikčného a historického naratívu; ďalšie paralely a diferencie začlenené do tohto základného rámca budú jemnejšie kontúrovať rozhrania medzi oboma druhmi naratívov.

NESPOLAHLIVOSŤ – KOHO/ČOHO?

Záujem o nespoľahlivosť fikčného textu sa od začiatku 60. rokov minulého storočia spája s menom Wayne C. Bootha, ktorý ju vysvetlil ako narúšanie tradične spo-

lahlivého statusu rozprávača prostredníctvom nezhody medzi rozprávačovým prejavovaním sa a celkovou stratégiou textu (označenou pojmom implikovaný autor): „nazývam vypravěče spoľahlivým, kedyž mluví nebo jedná v souladu s normami díla (tzn. v souladu s normami implikovaného autora), a nespoľahlivým, kedyž tak nečiní“ (Booth 2007, 43). Bruno Zerweck (2009, 40–41) v súvislosti s dejinami literatúry konštatoval, že uplatňovanie techník vytvárajúcich nespoľahlivosť súvisí s opúšťaním predstavy o objektívnom, hodnovernom zmocňovaní sa reality prostredníctvom jazyka, s vytváraním moderného naratívu reagujúceho na epistemologický skepticizmus. Využívanie nespoľahlivého rozprávača predstavuje náročnú naratívnu stratégiu, čo platí rovnako pre autorskú produkciu textu, ako i pre jeho recepciu. Istú mieru skepticizmu však vyvoláva samotný pojem nespoľahlivosť. Zerweckovo prehľadné priblíženie dôležitých posunov v konceptualizovaní nespoľahlivosti rozprávania ukazuje, že teoretické rozpracúvanie tohto fenoménu neprinieslo prehľadné a jasné vysvetlenie nespoľahlivosti fikčnej narácie, jej zdroja a kontextu identifikovania. Aj nedávna skúsenosť z vedeckej konferencie³ zameranej na interdisciplinárny prieskum nespoľahlivosti narácie ukázala, že tento pojem možno poňať vo veľmi širokých rámcoch a aplikovať ho na literárne alebo s literatúrou súvisiace javy tak rozdielne a pestre, až sa ukazuje vo svojej vágnej aplikovateľnosti ako nadbytočný.

Teoretická reflexia i interpretačná prax ukazuje, že oslabenie použiteľnosti pojmu plynie z dvoch tendencií: z jeho extenzívneho uplatňovania na literárne javy natoľko frekventované a nevyhranené, že ich označenie za nespoľahlivé nemá temer žiadnu poznávaciu hodnotu; a z premiestnenia vzniku, založenia nespoľahlivosti z textu do oblasti čitateľskej recepcie. Preto je cenný prístup, ktorý pri výklade nespoľahlivosti uplatnil v monografii *Vypravěč* Tomáš Kubíček. Na zložitost' teoretického uchopenia tohto fenoménu poukázal nielen explicitným odsunutím snahy o vypracovanie komplexného teoretického výkladu nespoľahlivosti, ale najmä prehľadnou rekonštrukciou možností jej textového konštituovania.

T. Kubíček rozlíšil nespoľahlivosť na dvoch úrovniach – na rovine príbehu a na rovine rozprávania, pričom v oboch prípadoch nespoľahlivosť konštituuje rozprávač ako stratégia významovej výstavby, ktorá zjednocuje textové elementy (cit. d., 171–172). Z kategórie nespoľahlivosti vyňal viaceré signály, nadmerne rozširujúce jej záber (napríklad rozprávačova prepojenosť s príbehom, kognitívne obmedzenia rozprávača v prvej osobe, subjektívizácia výpovede atď. nie sú samy osebe prejavom nespoľahlivosti). Výklad nespoľahlivosti orientoval dôsledne do sémantickej roviny s poukazom na nevyhnutnosť rozpoznať ju na základe textových signálov a napokon preskúmal (prostredníctvom interpretácií prozaických textov) škálu základných možností jej vytvárania. Zhrňme podstatu nespoľahlivosti fikčného naratívu jeho slovami:

Nespoľehlivost označujeme jako funkční vědomé, účelové a záměrné překroucení či nedostatečné informování o příběhu, jeho událostech a postavách. Od nespoľehlivosti na rovine příběhu odlišujeme částečnou spoľehlivost, která znamená, že vypravěč nemá přístup k některým informacím o příběhu, resp. jeho schopnosti příběh zprostředkovat (převyprávět) jsou značně omezené (z důvodů ‚psychické‘, vědomostní či mentální způsobilosti). Tyto omezené schopnosti však samy o sobě nemají za následek přepólování významové

výstavby za účelom destrukcie fikčného sveta postav. Mluvíme tu tedy o vzájomnom nesouladu medzi fikčným svetom vyprávění a fikčným svetom/fikčnými svetmi príbehu; dôsledkom tohoto nesouladu je nespoľahlivosť jako sjednocující významová dominanta (Kubiček 2007, 172).

V štúdiách tvoriacich textové okolie tohto príspevku máme príležitosť sledovať rôzne viac či menej komplikované naratívne stratégie, ktoré uplatnili autori umeleckých próz pravdepodobne so zámerom navodiť reinterpretáciu čiastkových významových rovín svojich textov a funkčné rozkolísanie významovej zavŕšenosti diela. Takéto postupy sú v súlade s našimi recepcnými očakávaniami – ide o jeden z prostriedkov, ktorými sa umelecká literatúra vyslobodzuje z limitov jazyka a vyrovnáva sa s neschopnosťou/nemožnosťou zachytiť komplexnosť a komplikovanosť aktuálneho sveta. Textová stratégia vytvárania nespoľahlivosti je súčasťou literárneho kódu, zodpovedajúceho svojou náročnosťou, viachlasnosťou i ambivalentnosťou problematizovanými stránkami látkovej skutočnosti.

Popri zužujúcom vymedzení nespoľahlivosti rozprávania ostáva napriek spomenutému riziku otvorená možnosť ponímať ju v širších súvislostiach. Keď B. Zerweck (2009) vyčlenil v povojnovej literatúre hlavné vývojové línie nespoľahlivého rozprávania, v súvislosti s realistickým naratívom poukázal na problematizáciu samotnej možnosti spoľahlivého podania fikčných udalostí ako potrebného pozadia nespoľahlivosti; tá sa namiesto odchýlky od „spoľahlivo“ vyložiteľného sveta začala javiť ako spoľahlivé podanie vysoko problematického postavenia človeka. Ďalšie narušenie iluzívneho sveta príbehu prináša podľa Zerwecka uplatnenie anti-iluzívnych techník (uprednostnenie diskurzívnych zložiek textu pred zložkami vytvárajúcimi príbeh, rozklad udalostí príbehu, narúšanie štruktúry a sledu zápletky...). Sú, resp. v akom zmysle sú nespoľahlivé texty, ktoré napríklad nezakryte „klamú“, mystifikujú či vŕhujú čitateľov do intertextovej hry? Istý druh nespoľahlivosti je základom ich naratívneho konštituovania a práve jej od počiatku rozpoznateľná prítomnosť môže byť dôvodom, pre ktorý sa vysvetľujúci potenciál príslušného pojmu oslabuje. Napriek tomu sa domnievame, že ťažkosti s vymedzením a uplatnením nespoľahlivosti vo fikčnom rozprávaní nemusia viesť k jej vyradeniu z literárnovedného slovníka. Podobne ako v prípade ďalších termínov je však potrebné zreteľne ohraničiť význam, v akom vstúpi do odborného diskurzu s ohľadom na sledovaný zámer, inak povedané, špecifikovať to, čo daným pojmom mienime označiť; jedine tak môže poslúžiť ako funkčný pojmový nástroj na zachytenie istej dimenzie textu. Vraciame sa k spomínanému vymedzeniu termínu v práci Tomáša Kubička, pretože špecifikovanie nespoľahlivosti ako nutný predpoklad zviditeľňuje jej opak. Dobré to ilustruje moment, keď autor pomenúva podstatnú úlohu recepcie pri vytváraní významovej roviny textov: „Na základě textových znaků čtenář re-konstruuje ‚sítě‘ významové výstavby, která je zpětně podkládána pod texturu narativu a jeho jednotlivé elementy jsou na základě této sítě reinterpretovány“ (cit. d., 173). Spätná re-konstrukcia významu je v danom prípade založená na elementárnej, no zdá sa, že kľúčovej okolnosti: na spätne rozpoznávanie nespoľahlivosti (z hľadiska vytvárania textu ide o rozmiestnenie textových signálov jej prítomnosti) a na refiguráciu významového plánu textu je potrebné pozadie *spoľahlivosti*. To znamená, že texty, ktoré od začiatku demonštrujú permanentné na-

rúšanie konvencie spoľahlivého rozprávania, neumožňujú aktivovať významový efekt nespoľahlivosti. Rozpoznanie nespoľahlivosti na pozadí spoľahlivosti, prípadne čiastočnej spoľahlivosti rozprávača a prostredníctvom textových signálov, ponímanie nespoľahlivosti ako textovej intencionálnej kategórie, ktorá v diele význam nedekonštruuje, ale utvára ho na osobitnej, význam podstatne modifikujúcej rovine, približuje tento pojem k súboru operatívne využiteľných naratologických termínov.

Iné potvrdenie (ne-možnej, azda želanej) spoľahlivosti ako podložia pre postupy smerujúce k opaku predstavuje fikcionalizované autobiografické rozprávanie (autofikčný román J. M. Coetzeeho analyzuje v čísle Jan Tlustý). Ide o hraničný prípad: prvky fikcie sú uplatnené v rámci naratívneho predstavenia nefikčného života autora. Spoľahlivosť ako relevantný parameter v rekonštrukcii príbehu vlastného života je tu daná „reálnosťou“ ľudského pobývania v aktuálnom svete – autentická existencia zakladá úsilie uvidieť sa v textovej rekonštrukcii vlastnej histórie. Táto hoci len implicitná snaha o spoľahlivosť je východiskom pre fikcionalizujúce postupy aktivované zrejme ako reakcia na poznanie, že akákoľvek textová reprezentácia je nespoľahlivá – neschopná vyjadriť „pravdu“ osobnej minulosti.

Uvedený príklad nás priviedol na rozhranie, kde sa naratologická analýza fikčného textu začína pohybovať na kontaminovanom teréne: „čistota“ fikcie ako nereferenčného naratívu je narušená referenčným putom autofikcie k životu autora a práve onen vzťah je zdrojom úskalí autobiografického rozprávania, keď sa v nemožnosti „vernej“ jazykovej reprezentácie ohlasuje epistemická pochybnosť, skepsa k možnosti poznať vlastnú minulosť. Prekročme naznačené rozhranie do textového poľa nefikčných naratívov a sústreďme sa na historický naratív, v ktorom je referenčný vzťah k mimotextovej skutočnosti dôležitou okolnosťou aj pri zvažovaní jeho (ne)spoľahlivosti. Ak sa stratégia nespoľahlivosti ukazuje ako využiteľná v naratologickej analýze fikčného textu, pokúsime sa overiť možnosti jej uplatnenia v textoch fungujúcich v rámci produkčných aj recepčných konvencií iného druhu. Prvým problémom je prepojitelnosť nespoľahlivosti s adekvátnym štruktúrnym prvkom naratívu. Kto však rozpráva „príbeh dejín“ v historickom naratíve?

„KTO ROZPRÁVA?“

V prípade umeleckej prózy má naratológia na položenú otázku odpoveď v podobe klasifikácií naratívnych techník, zastrešenú kategóriou rozprávača. Ponímanie rozprávača je v súčasnej literárnej teórii totožné so stratégiou významovej výstavby textu, ktorá rozvrhuje naratívny svet ako hodnotový a noetický konštrukt, podstatne spoluprodukuje text a nastavuje komunikáciu s čitateľom (porov. Kubíček 2007, 109). Okrem typológie rozprávača sa literárna veda vyrovnáva s pokusmi vytvoriť širšie koncipovanú depersonalizovanú kategóriu, označovanú napríklad implikovaný autor. Odlíšenie mimotextového (reálneho) autora a vnútrotextového „autora“ (modelového, implicitného autora) je v umeleckej literatúre dlhodobo diskutovanou problematikou.⁴ Do značnej miery ju motivujú literárnou konvenciou ustálené a teóriou pomenované výstavbové zložky (najmä rozprávač, postavy, dej, časopriestor) fikčného naratívu a zložité techniky ich využívania. Intencia (reálneho) autora sa premieta do ich textového využitia, prostredníctvom nich nadobúda vlastný „život“, nezriedka

prekračujúci mimetickú korešpondenciu s aktuálnym svetom. Naratologický model v rámci oboch základných úrovní – príbehu a diskurzu – umožňuje obsiahnuť relevantné aspekty fikčného naratívu bez nutnosti zohľadňovať faktor autorstva v zmysle konkrétneho pisateľa textu (čo, samozrejme, takýto prístup nevyklučuje).

Oproti tomu je historický naratív jednotvárnejší, sme vlastne v rozpakoch, ako nazvať „hlas, ktorý rozpráva“. Oddelenie autora (fyzickej osoby) a hlasu rozprávajúceho príbeh sa nejaví ako závažnejší problém, iste aj preto, že škála rozprávacích techník a prostriedkov je v porovnaní s umeleckou literatúrou podstatne redukovaná. Rozstup medzi vnútrotextovými a mimotextovými entitami nie je motivovaný analogicky s fikčným naratívom, naopak, jestvuje viac dôvodov na stotožnenie „rozprávača“ príbehu so samotným autorom. Použité úvodzovky vyjadrujú nezvyčajnosť i neadekvátnosť kategórie rozprávača v súvislosti s historickým naratívom. Zdravý rozum nabáda hovoriť proste o autorovi textu. Boli by sme tak blízko predstave, že jedinými subjektmi, ktoré komunikujú prostredníctvom naratívu, sú reálny autor a reálny čitateľ. No to platí aj v prípade umeleckej prózy a ide o mimotextové hypostázy základných zložiek literárnej komunikácie. Tá sa uskutočňuje prostredníctvom textu, a tak je odôvodnená predstava o inštancii, ktorá reprezentuje jeho znakovú danosť – a to rovnako v prípade fikčného aj historického naratívu.

Autor akokoľvek blízky svojmu textu musí prejsť „premenou“ už len preto, že sa podujal využívať príslušné znakové médium; prijíma jeho limity a zároveň má možnosť uplatniť množstvo operácií – v závislosti od ich výberu bude „to isté“ sprostredkované ako (viac či menej) „iné“. Úvahy o oddelení autora od historického textu sa môžu javiť ako problematické až neprijateľné a zaiste sú dôvody byť pri tomto kroku opatrný. Autor síce prechádza ontologickou premenou v procese textácie, ale svoju prítomnosť neprehliadnuteľne preukazuje a pripomína, odôvodňuje prezentovaný výklad dejinných udalostí, polemizuje s inými autormi, svoj zámer, stanovisko, interpretáciu faktov v rámci príslušných konvencií podáva na posúdenie (odbornou) komunitou čitateľov. Zatiaľ čo vo fikčnom naratíve je zrejماً potreba oslobodiť významové dianie v jeho neredukovateľnosti a rozľahlosti od zväzujúcej idey autorskej intencie, historický naratív vstupuje do odlišného recepčného režimu s opačným situovaním autorstva: historický text býva spojený s hodnotením jeho „pravdivosti“, „objektívnosti“ a garantom týchto parametrov je jednoznačne autor, voči ktorému sa adresne formuluje úspešnosť ich naplnenia. Ak by sme si mali pomôcť literárnovednou terminológiou, takúto situáciu pokrýva intencionalizmus, no pripusťme, že v čiastočnom prekrytí s verziou tzv. hypotetickej intencie (porov. Müller, Šidák 2012, 220).

Prečo vpúšťať do uvažovania hypoteticnosť v súvislosti s napohľad jasnou intenciou autora? Odpoveďou je prostý fakt, že historický text má *naratívnu* formu. Nie všetky autorské zámery sú explicitne vyjadrené v denotatívnej rovine textu, nezanedbateľnou súčasťou významového utvárania, persuzívneho pôsobenia textu je jeho „rétorika“. Jej účinok možno rekonštruovať práve ako hypoteticnú intenciu a premietnuť ju do neosobného autorského subjektu ako synonyma intencie textu. Hoci oddelenie mimotextového a vnútrotextového autora nie je v historickom naratíve počiňované tak výrazne ako vo fikčnom náprotivku, ukazuje sa potreba pojmového kon-

štruktú, vyjadrujúceho čisto textovo kódovanú intenciu autora, s ktorou sa môže čitateľ vyrovnávať nezávisle od signálov autorovej „prítomnosti“ v texte, dokonca v napätí s jeho explicitne vyjadreným postojom a zámerom.

Pretože aj k historickému textu pristupujeme ako k naratívu, ťažko obísť „hlas, ktorý rozpráva“, onú základnú inštanciu naratívneho diskurzu, ktorá sprostredkúva jeho príbehové entity. Ide o pojmové uchopenie medzery medzi autorom a textom. Verbálne znakové médium vyžaduje uplatnenie niektorých základných i nadstavbových postupov a umožňuje rozlične vplývať na prijímateľa. Pojmové zachytenie naratívnej stratégie, textovej intencie je dôležité aj preto, že ide o spúšťače istých hodnotových a normatívnych implikácií. Analogicky s fikčným textom uvažujeme o kategórii, ktorá predstavuje implicitnú zjednocujúcu a kontrolnú aktivitu textu.

Jedno z terminologických riešení poskytuje spojenie *autorský subjekt*. Jeho vhodnosť v súvislosti so špecifikami historického naratívu sa črtá v základnom slovníkovom výklade: ide o „znakový odraz pôvodce diela (autora) v texte“ (Müller, Šidák 2012, 64). Podobne ako v umeleckej próze ho možno spätne rekonštruovať ako korelát intencie textu, nie je totožný s empirickým autorom ani s rozprávačom, je to subjekt vyvstávajúci zo štruktúry príbehu a diskurzu. Zatiaľ čo v epike integruje hlasy rozprávača a postáv, stojac na priesečníku textovej a mimotextovej zóny, v historickom naratíve kategória postáv i rozprávača v zmysle ich fikčného utvárania a fungovania absentujú – autorský subjekt sa teda nebude prejavovať prostredníctvom ich výstavbových plánov. Ostáva mu však podstatná dimenzia: je abstrahovaným vyjadrením vzťahu medzi historikom a jeho odborným textom, inak povedané, medzi reálnym autorom a znakovito konštituovaným naratívom. Je synonymom intencie historického textu, vloženaj doň autorom a identifikovateľnej na jednotlivých úrovniach naratologickej analýzy. Spojenie *autorský subjekt* vhodne konotuje svoju explanačnú dvojsmernosť: adjektívna časť vyjadruje bezprostrednejšiu prepojenosť historického textu s jeho reálnym autorom, absenciu sprostredkujúcich štruktúrnych prvkov, do ktorých sa „rozpúšťa“ autor fikčnej prózy; samotné substantívum v našej kultúrnej encyklopédii odkazuje napríklad na Mukařovského (2007, 258) ponímanie subjektu ako abstraktnej, depersonalizovanej entity, obsiahnutej v samotnej štruktúre diela. Autorský subjekt môže podľa nášho názoru účelne vyjadrovať ontologickú premenu pôvodcu v znakovom médiu textu.

Po návrhu na zodpovedanie otázky „kto rozpráva?“ v historickom naratíve, je namieste položiť otázku, ako posudzovať spoľahlivosť/nespoľahlivosť jeho autorského subjektu. V umeleckej próze je autorský subjekt organizujúcim prvkom nespoľahlivosti, pokrýva distribúciu signálov vytvárajúcich na úrovni rozprávača či rozprávania nespoľahlivosť. Ak sme sa pri historickom naratíve vzdali používania kategórie rozprávača, táto zložka naratívnej štruktúry absentuje aj pri vytváraní nespoľahlivosti. Možno azda ponad ňu prepojiť nespoľahlivosť so samotným autorským subjektom? Áno i nie, no zatiaľ ide len o úvahu v povrchovej rovine kategórií. Dôvod, prečo môže byť autorský subjekt historického naratívu označený ako nespoľahlivý, no zároveň prečo ide o zásadne iný druh nespoľahlivosti ako poznáme z textových stratégií fikčného naratívu, spočíva kdesi inde.

„NESPOLAHLIVOSŤ“ – V ČOM?

Hľadaniu „nespoľahlivosti“ historického naratívu napomôže pripomenutie dôležitej zmeny vo filozofii a v humanitných vedách, ktorá sa datuje približne od polovice minulého storočia a je označovaná ako obrat k jazyku. Záujem o naratívnu stránku historického textu je s touto zmenou spojitelný. Podmienenosť poznávacích možností človeka jazykovými a kultúrnymi kódmi, ktoré sú v pohybe, predstavuje primárnu, neodstrániteľnú „nespoľahlivosť“ jazykového média v možnosti objektívne reprezentovať skutočnosť. Túto determinovanosť vyjadruje téza ontologického relativizmu, že každý jazyk disponuje vlastnou ontológiou a poskytuje tak zakaždým inú predstavu sveta (Müller, Šidák 2012, 362). Obrat k jazyku posilnil konštruktivistické smerovanie filozofie histórie a fakt, že realita je (pre nás) usporiadaná len istým lingvistickým systémom, posunul pred samotnú realitu práve konceptuálne schémy, ktorými je nám prístupná.⁵

Na margo primátu reality a jazyka (jeho organizujúcej moci) nezaškodí uviesť, ako sa s touto dilemou vyrovnal Lubomír Doležel. Predovšetkým poukázal na nerozhodnuteľnosť ktorejkoľvek vybranej možnosti: „Obtíž je v tom, že každá metafyzická pozice je filosoficky ‚naivní‘, nemůže být zajištěna žádným konzistentním a obecně přijatelným argumentem“ (Doležel 2012, 327). S odvolaním sa na prácu Petra Kořátko (2006, 25,27) vysvetľuje svoju voľbu:

Zdá se tedy, že naše obecná sémantika musí být založena na volbě, kterou nelze rigidně zdůvodnit. Víme však, v čem tato volba spočívá. Je představena již v Kořátkově výchozí otázce: ‚Vypovídáme v jazyce o světě a o objektech existujících nezávisle na našich výpovědích a na jazyce, nebo to, o čem vypovídáme, je *ipso facto* zformováno (strukturováno, organizováno) jazykem, takže vypovídáme o jazykovém konstruktu?‘ Kořátko odpovídá na tuto otázku tím, že potvrzuje realistickou pozici: jazyk je ‚jeden z prostředků naší interakce s prostředím a mezi sebou navzájem‘; ‚schopnost jazyka sloužit k vypovídání o entitách nezávislých na našich výpovědích a na jazyku je zakotvena v samotné konstituci jazyka a v úloze, která mu přísluší v našem způsobu života‘ (Doležel 2012, 327).

Paralelne s reakciou literárneho vedca na vzťah medzi realitou a jazykom nachádzame analogické riešenie u súčasného filozofa histórie. Frank Ankersmit, rozoberajúc dôsledky obratu k jazyku v humanitných vedách, píše:

klíčovým důsledkom je, že si nemůžeme být vždy istí, či naše přesvědčení mají původ v ‚působení zkušenosti‘... alebo v ‚působení jazyka‘..., čiže v tom, o čom sme presvedčení na základe apriórneho, analytického či filozofického uvažovania. Aj preto sa hovorí o obrate k jazyku: v protiklade k empiricistickému stanovisku možno aspoň niekedy to, o čom sme presvedčení, vykladať ako tvrdenie o realite a ako tvrdenie o význame jazyka a slov, ktoré v jazyku používame (Ankersmit 2009, 185).

Potom „Jediným legitímnym záverom vyplývajúcim z obratu k jazyku je, že v histórii môže mať pravda svoj pôvod rovnako v pôsobení jazyka, ako aj v skúsenosti“ (cit. d., 190).

Uvedené citáty presne vyjadrujú dôležitý rozdiel v tom, ako sa s jazykovou reprezentáciou aktuálneho sveta vyrovnáva veda zameraná na fikciu a história. Pretože svet nie je prístupný priamo⁶ a disponujeme jazykom so slabou performatívnou silou

(nemôže stvoriť aktuálny svet, ktorý existuje nezávisle od jazyka či inej reprezentácie), podľa Lubomíra Doležela jedinými druhmi sveta, ktoré je ľudský jazyk schopný vyvolať, sú možné svety. V kategóriách možných svetov sa dá uvažovať rovnako o svete vytvorenom textom historickým aj textom fikčným. No znaková sprostredkovanosť reality spôsobuje väčšie ťažkosti historickému naratívu a v tejto súvislosti možno hovoriť o jeho „nespolahlivosti“. Kľúčom k nej je referenčná rovina odlišná od (auto)referencie fikčného naratívu. Frank Ankersmit túto rozdielnosť vystihol, keď konštatoval, že pre literárnu vedu vzťah medzi jazykom a realitou nie je problémom, „Ale pre filozofa je situácia celkom odlišná, pretože pre neho pochádzajú všetky tajomstvá referencie, významu a pravdy práve z trhliny medzi realitou a jazykom. ... Z hľadiska filozofa existuje na jednej strane realita a na druhej jazyk; prekračovať trhlinu medzi nimi znamená pokryť dráhu, na ktorej môžu byť umiestnené všetky námety na výskum“ (Ankersmit 2009, 218). Aplikované na historický naratív: „Všetky tie zložité sémantické otázky referencie, pravdy a významu (sprevádzajúce trhlinu medzi realitou a jazykom) sa objavujú nanovo, keď sa presunieme z úrovne tvrdenia na úroveň zložitého (historického) textu“ (cit. d., 219). Užitočnosť literárnej teórie pre teóriu histórie Ankersmit rozhodne neprečunuje. Ukazuje totiž, „kde máme hľadať význam textu, ale nie to, akým spôsobom môže text reprezentovať realitu odlišnú od samotného textu, a ani to, aký je vzťah medzi textom a realitou“ (cit. d., 222). Literárna teória je podľa Ankersmita nepoužiteľná ako teória histórie, pretože neprispieva k vysvetleniu toho, akým spôsobom dokáže historik reprezentovať minulosť, hoci, ako dodáva, niektorí teoretici histórie odvodili z literárnej teórie závery o vzťahu medzi minulosťou a jej textovými reprezentáciami.

Oddelenie kompetencií literárnej vedy a filozofie histórie čosi napovedá o uplatniteľnosti naratologického ponímania nespoľahlivosti v oblasti historických textov. Tie len s ťažkosťami možno izolovať od reálnych udalostí, ktoré sú spracované ich naratívnu formou, a u prijímateľov bude pravdivosť hodnota textu posudzovaná na pozadí tohto referenčného vzťahu. Preto sú úvahy o možnostiach pravdivého výkladu historického diania živou, komplikovanou a nejednoznačne riešenou súčasťou diskusií o metodologických aspektoch historikovej práce. Umelecký text takejto verifikačnej procedúre nepodlieha, posúdenie pravdivostnej hodnoty sa vzťahuje predovšetkým na výroky o fikčnom svete. Preto D. Cohnová (2009) navrhla rozšíriť dvojúrovňový model naratologickej analýzy o tretiu – referenčnú – rovinu v prípade, ak sa má aplikovať na nefikčný naratív.

„Nespoľahlivosť“ historického naratívu sa odvíja od toho, že sa akokoľvek problematicky, ale predsa vzťahuje na udalosti, ktoré sa stali v aktuálnom svete, a táto väzba determinuje možnosti naratívneho sprostredkovania. Obmedzenia plynú z primárnej funkcie historického naratívu, ktorý chce byť jednou z rekonštrukcií minulosti v tom zmysle, že rekonštrukcia nevytvára minulosť v jej aktuálnosti, ale v reprezentovanej možnosti. Ide teda o **(ne)spolahlivosť v možnostiach tejto reprezentácie**, čo je dimenzia špecifická a v prípade fikcie irelevantná. Pri jej napĺňaní sa nevyužívajú zložité hry s recipientom, sémantika textu ašpiruje na priezračnosť, informačnú nasýtenosť a denotatívnu platnosť. Nespoľahlivosť nevstupuje do autorskej intencie v tom zmysle a s tou funkciou ako vo fikčnom naratíve. Hovoriť o „nespolahlivosti“

historického textu znamená hovoriť o trhline medzi aktuálnym svetom a jazykom, o nemožnosti znakovito sprostredkovať svet objektívne, v úplnosti, neutrálne, izolovane od moci jazyka a každej zvolenej rétoriky.

Na úrovni performatívneho maxima jazyka, v tomto prípade na úrovni možného sveta historického naratívu, je „nespoľahlivosť“ v naznačenom význame identifikovateľná na všetkých úrovniach konštituovania naratívu – od roviny diania (sprostredkovaného dátovou základňou) cez selekciu faktov, udalostí whitovskej „kroniky“, spôsob motívického kódovania vybraných zložiek príbehu, konštrukciu zápletky v zmysle celostného perspektivizovania/fokalizovania naratívne podaného výseku minulosti až po spôsob verbalizácie (prezentáciu rozprávania). Príkladom „nespoľahlivosti“ sú potom odlišné výklady približne rovnakých častí minulého diania v prácach historikov; to, že sa o tieto výklady vedú spory, že sa argumentuje tak či onak v prospech jedného či druhého výkladu, že komunita historikov narába aj s kategóriou pravdivosti, resp. overiteľnosti (minimálne) faktov, že sa dajú identifikovať epistemologické medzery spôsobené napríklad neznalosťou dátovej základne, že možno usvedčiť historika z nekorektného postupu, to všetko dáva „nespoľahlivosti“ historického naratívu inú podstatu ako má nespoľahlivosť vo fikčnom naratíve.

ZÓNY NEISTOTY

Úsilie o jednoznačné stanovenie demarkačných línií medzi fikčným a historickým naratívom je tak trochu sisyfovské. Často sa (úspešne) poukazuje na podobnosti vo formálnej rovine naratívov, najmä ak sa abstrahuje od celku textu, a hoci by sa aj na tejto úrovni našli odlišnosti v (omnoho širších) možnostiach fikčného naratívu oproti (redukovaným) formálnym prostriedkom a postupom historického naratívu, nepokladáme takéto dokazovanie za najpodstatnejšie. No ani konštatovanie neexistencie kódovacieho inventára používaného výlučne pri tvorbe fikcie potom nie je dostatočným dôvodom na opúšťanie rozhrania medzi fikčným a nefikčným textom. Argumenty na jeho akokoľvek krehké zachovanie nespočívajú v hľadaní deliacej čiary medzi (formálnymi) prostriedkami. Zaujímavejšie sa javia prieniky i diferencie v hĺbke semiózy, v otázkach referencie, ale aj v konvenciou ustálených recepčných vzorcoch. Obhliadka nespoľahlivosti vedie práve do takýchto zón neistoty. Ich existenciu netreba popierať, čo však nebráni udržiavaniu prístupného rozhrania medzi oboma triedami naratívov.

Pomôžme si otázkou L. Doležela: „Sémantika možných svetů nemá nic proti myšlence otevřené hranice, ale pojí toto uznání s tím, že by sa ráda dozveděla, co se stane, je-li hranice překročena. Jinými slovy, ptá se, co se stane s historickým jevem, pronikne-li do světů fikčních, a co se stane s fikčním jevem, když vnikne do historických světů“ (Doležel 2002, 359). Pri prekročení hranice oboch naratívov sa ukáže sloboda fikcie: historický „migrant“ sa vnútri fikčného sveta prispôsobí sémantickým a pragmatickým podmienkam fikčného prostredia. Toto Doleželovo konštatovanie doplníme ešte vyhrtenejším príkladom z literárnej praxe: autor fikcie môže vytvoriť text, ktorý všetkými vonkajšími signálmi simuluje historický naratív, čo menej (a možno aj viac) kompetentného čitateľa zvedie k aktivovaniu príslušného recepčného režimu, no materiál zaodetý kostýmom historického naratívu bude fikčný, t. j.

mimo overenia dostupnou dátovou základňou, resp. v rozpore s ňou. Podobný prípad vzbudí pozornosť najmä ak sa ukáže, že pomýlil aj znalcov, no napokon sa zaradí medzi literárne experimenty, stane sa súčasťou pokračujúcej hry literatúry s jazykom a konvenciami. Predstavme si však opačný jav, serióznú snahu o reprezentáciu minulého diania s využitím napríklad takých jednoduchých prostriedkov literárneho naratívu, ako je priama reč či vnútorný monológ. Hoci by sa mohla konštatovať neobvyklá snaha autora o rešpektovanie historického poznania, sotva by komunita historikov uznala text ako štandardnú súčasť historickej spisby. Nedodržanie pravidiel príslušného diskurzu spochybňuje referenciu textových entít k mimotextovému diani. Napriek tomu podobné prípady fikcionalizácie jestvujú a žijú svojím recepcným životom. Jeho osobitosť by však bez povedomia o odlišnosti fikcie a jej opaku zanikla, presnejšie povedané, nemohla by vzniknúť.

Iným príkladom je začlenenie fikčných pasáží do historického textu (príklad uvedený v: Kubiček 2007, 103), no i tentoraz sa potvrdzuje rozdiel medzi oboma druhmi naratívov. Odlišnosť referencie textu a jeho prevažujúcu intenciu neodstraňuje ani takýto prípad, lebo fikčné pasáže slúžia ako prostriedok zvyšujúci zaujímavosť, pútaivosť verifikovateľnej reprezentácie minulosti. Ak by sa toto zacielenie textu spochybnilo prítomnosťou historicky falzifikovateľných faktov, text sa môže prípadne hlásiť k príslušnosti na fikčnej strane pomyselných hraníc, no z územia historického poznania by bol akiste vyhostený.

ZÁVER

Fikčný naratív je východiskom pre vytvorenie fikčného sveta, ktorý pred konštituovaním naratívu nejestvoval. A tak aj hlas, ktorý rozpráva, kategória zjednocujúca naratívne aktivity, má rozsiahle kompetencie a je výrazne exponovaná. Podieľa sa na ontológii fikčného univerza, ktoré je v istom zmysle autoreferenčné. To nemožno bezproblémovo tvrdiť o historickom naratíve, pretože jeho záujem sa viaže na mimotextové dianie v aktuálnom svete. Ako jeho možná reprezentácia vystačí so skromnejším textotvorným inštrumentáriom a zároveň podlieha obmedzeniam, s ktorými sa fikčný text nemusí vyrovnávať. Ich existencia sa premieta aj do (s analýzou fikčného textu povrchovo analogickej) kategórie autorského subjektu, pokrývajúcej textovú stratégiu historického naratívu, ktorá zabezpečuje perspektivizáciu faktov a udalostí, utvára zápletkovú štruktúru naratívu, kóduje jednotlivé súčasti v istom výkladovom mode, vnáša do naratívu hodnotiacu a ideovú líniu.

Uvažovaním o nespoľahlivosti textu sme sa dostali k dobre známemu odlíšeniu referenčných polí oboch naratívov – text historika funguje v inom referenčnom režime ako text literárny. Tomuto elementárnemu konštatovaniu by R. Barthes zrejme oponoval svojím výkladom referenčnej ilúzie a tým by rozlišujúce kritérium referencie zlikvidoval. Barthesovskú názorovú platformu ponecháme jej vlastnému argumentačnému zacykleniu v silovom poli jazyka. Popri nej stojí rovnocenná platforma, ktorá sa okrem znakovkej sprostredkovanosti „reality“ zaujíma aj o realitu samotnú. V súvislosti s historickým textom platí jednoduchá Ricoeurova formulácia: „cosi se stalo, a je stále treba se to pokoušet rekonstruovat“ (Ricoeur 1993, 24). To dáva (ne)spoľahlivosti oboch naratívov podstatne iné dimenzie. Kategória nespoľahlivosti

nie je identicky použiteľná v oboch porovnávaných triedach diskurzov, čo potvrdzuje opodstatnenosť ich odlišenia aj nutnosť reflektovať platnosť naratologického inštrumentária pri jeho použití mimo fikčného textu.

POZNÁMKY

- ¹ „Medzi filozofmi a historikmi, zamýšľajúcimi sa nad problémami histórie a dejín v druhej polovici 20. storočia, sa začína črtáť ústup záujmu o tradičné problémy... Práve problém povahy historickej narácie sa postupne stal jednou z dominantných tém, ktorá sa v diskusiách medzi anglosaskými teoretikmi dostávala do popredia ich záujmu“ (Šuch 2009, 84).
- ² Príkladom transmediálne koncipovanej teórie naratívu je kniha Seymoura Chatmana *Príbeh a diskurz : Narativní struktura v literatuře a filmu* (2008). Naratív je tu skúmaný ako diskurzívne vyjadrenie príbehu, a to nezávisle na konkrétnom výrazovom médiu. Chatman svoju všeobecnú teóriu vzťahoval na fikčné naratívy; analýza historického naratívu môže vychádzať z dvoj-, prípadne viaczložkového modelu analýzy, no jeho použiteľnosť vyvoláva viaceré otázky. Najzávažnejší rozdiel sa ukazuje v oblasti referencie fikčného a historického naratívu.
- ³ Vedecká konferencia Nespoľahlivý rozprávač interdisciplinárne sa konala 18. januára 2013 na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku.
- ⁴ Prehľadné priblíženie tejto diskusie poskytuje napríklad Kubíček 2007, 148–156.
- ⁵ Martin Golema (2012, 26–27) v interdisciplinárnych úvahách o ideí dokonalého jazyka k vzťahu medzi jazykom a realitou uvádza: „ak máme oprášiť staršiu Kantovu myšlienku, existuje predskúsenostné apriórne poznanie z pojmov (skôr symbolov), ktoré v ľudskom poznaní vždy a nutne predchádza skúsenosti (aposteriornym vnemom). Opačné poradie... nie je antropologicky možné, realita a pojmy teda aj preto musia byť ontologicky nesúrodé. Symbol (slovo) je v takomto ponímaní len čosi ako weberovsky chápaný ideálny typ, prostriedok poznávania a orientácie, tušenia a odkryvania originálu bez žiarlivých nárokov na jednoznačnú, monosémnu, nevariabilnú, reprezentujúcu väzbu s pomenúvanou realitou.“
- ⁶ „[m]ezi diskurzem (psaním, zobrazením, znakem) a skutočnosť existuje nutná a nepřemostitelná mezera, ... žádný znak, žádná reprezentace nemůže poskytnout přístup ke skutečnosti, nemohou ‚realitu zahákovat‘. Historie, protože je diskurzem, trpí touto nemocí znaků, její neschopností přejít od významu ke světu“ (Doležel 2002, 347)

LITERATÚRA

- ANKERSMIT, F.: Obrat k jazyku: literárna teória a teória histórie (*The Linguistic Turn: Literary Theory and Historical Theory*, 2001). Prel. E. Zeleňák. In *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Eds. Rastislav Koziak, Juraj Šuch, Eugen Zeleňák. Bratislava: Chronos, 2009, s. 182–228.
- BARTHES, R.: Diskurz historie (*Le discours de l'histoire*, 1967). Prel. J. Fulka. In *Česká literatura*, 55, 2007, č. 6, s. 815–828.
- BOOTH, W. C.: Typy vyprávění (*Types of Narration, in The Rhetoric of Fiction*, 1961). Prel. M. Knápková. In *Aluze*, 2007, č. 2, s. 42–51.
- COHNOVÁ, D.: *Co dělá fikci fikci* (Distinction of fiction, 1998). Prel. M. Orálek, V. Klusáková. Praha: Academia, 2009.
- DOLEŽEL, L.: Fikční a historický narativ: setkání s postmodernou výzvou. In *Česká literatura*, 50, 2002, č. 4, s. 341–370.
- DOLEŽEL, L.: Jak dospět k fikčním světům. In *Filosofický časopis*, 60, 2012, č. 3, s. 323–336.
- GOLEMA, M.: *Typologické paralely túžby po dokonalom jazyku*. 1. vyd. Banská Bystrica: FHV UMB, 2012.
- HRBATA, Z.: Barthesovy formy dějin. In *Česká literatura*, 55, 2007, č. 6, s. 810–814.
- CHATMAN, S.: *Príbeh a diskurz : Narativní struktura v literatuře a filmu* (Story and Discourse : Narrative Structure in Fiction and Film, 1978). Prel. M. Orálek. Brno: Host,

2008.

- KOŤÁTKO, P.: *Interpretace a subjektivita*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2006.
- KUBÍČEK, T.: *Vyprávěč : Kategorie narativní analýzy*. Vydání první. Brno: Host, 2007.
- MINK, L. O.: Naratívna forma ako kognitívny nástroj (Narrative Form as a Cognitive Instrument, 1978). Prel. J. Šuch. In *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Eds. Rastislav Kožiak, Juraj Šuch, Eugen Zeleňák. Bratislava: Chronos, 2009, s. 64–83.
- MUKAŘOVSKÝ, J.: Individuum v umění (1937). In *Studie I*. Eds. M. Červenka, M. Jankovič. Brno: Host, 2007, s. 255–258.
- MÜLLER, R. – ŠIDÁK, P. (eds.): *Slovník novější literární teorie : Glosář pojmů*. Vydání první, Praha: Nakladatelství Academia, 2012.
- RICOEUR, P.: *Život, pravda, symbol*. Uspořádal a z fr. orig. přel. M. Rejchrt, úvodní studii přel. J. Sokol. 2. upr. vydání. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993.
- ŠUCH, J.: O historickej narácii. In *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Eds. Rastislav Kožiak, Juraj Šuch, Eugen Zeleňák. Bratislava: Chronos, 2009, s. 84–97.
- WHITE, H.: *Metahistorie* (Metahistory, 1973). Prel. M. Kotásek. Vydání první. Brno: Host, 2011.
- ZELEŇÁK, E.: *Konstruktivizmus a pluralita v histórii*. Vydanie prvé. Ružomberok: Verbum, 2011.
- ZERWECK, B.: Nespolehlivé vyprávění v dějinném kontextu : Nespolehlivost a kulturní diskurz v narativní fikci (Historicizing Unreliable Narration: Unreliability and Cultural Discourse in Narrative Fiction, 2001). Prel. M. Lukáš. In *Aluze*, 2009, č. 3, s. 40–59.

UNRELIABILITY IN FICTIONAL AND FACTUAL NARRATIVE (CONTEXTS, PARALLELS, DIFFERENCES)

**Fictional narrative. Historical Narrative. Reference. Unreliable Narrator.
“Unreliable Narration” in Historical Text.**

The paper is aimed at the category of unreliability of the narrative text. The author builds on narratological works which consider fictional and historical texts as different types of narratives. Essential difference can be identified in the sphere of reference of these texts and in both basic levels of common narratological model of analyses – in the level of discourse and story. The paper presents a set of mutually linked differences as a border between two different contexts of “unreliability”. Quotation marks express an opinion that narrator’s unreliability (theoretically elaborated in connection with fictional narrative) cannot be analogically applied in analyses of “unreliable narration” in historical text. After a brief summary of parallel aspects of narrativity, the author pays attention to giving reasons for two different regimes of “unreliability” as well as to selection of suitable terminology.

*Doc. Ivan Jančovič, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Fakulta humanitných vied
Univerzita Mateja Bela
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
Ivan.Jancovic@umb.sk*